

Vasile Pârvan – profilul unui savant scriitor sau poezia memoriei (I)*

Liviu Franga**

Preambul

În modul cel mai cert, din anul plecării sale definitive până astăzi, Vasile Pârvan (1882–1927) rămâne o veritabilă și autentică emblemă-simbol a Academiei Române. Creator de școală istorică și arheologică, filologică și literară în egală măsură, savantul – de la a cărui dispariție s-au împlinit, în 2022, 140 de ani – a fost, totodată, și unul dintre cei mai importanți formatori de opinie și conștiințe, cum societatea românească a primului sfert de veac XX nu a mai cunoscut. „Un tânăr extraordinar” l-a numit Nicolae Iorga, profesorul său, încă din primii ani ai studiilor universitare¹, „micul Mommsen” (*der kleine Mommsen*) i-au spus profesorii și colegii, germani și români, din perioada studiilor ca bursier la Jena, Berlin și Breslau (între decembrie 1904 și ianuarie 1909)² – Vasile Pârvan a reușit să ajungă, ca membru corespondent al Academiei în 1911, la 28 de ani, apoi, în 1913, la 30 de ani abia împliniți, ca membru titular, în vârful ierarhiei științifice și culturale din România primului deceniu și jumătate al secolului trecut. Dincolo de această timpurie și excepțională recunoaștere științifică națională și internațională, Pârvan a devenit, în scurt timp, simbolul Magistrului, a cărui autoritate în rândul tinerimii, al celei universitare în mod special, era imensă, „aproape mistică”, după spusele aceluiași Iorga³, confirmate, paralel și independent, de caracterizarea memorabilă transmisă de o însemnare a lui Tudor Arghezi.⁴

Studiul nostru va pune între paranteze opera savantului arheolog și istoric. Vom încerca să scoatem, în schimb, în evidență latura exclusiv literară a operei lui Pârvan. De ce? Pentru că toc-

mai această dimensiune a cunoscut, fără nicio îndoială, impactul cel mai puternic și, totodată, cel mai răsunător în epocă, dar și în deceniile care au urmat dispariției cu totul premature a autorului.

Preliminarii

Cu puțini ani înainte de apariția monumentalei sinteze istorice reprezentate de *Getica* (București, Cultura Națională, 1926), Vasile Pârvan își reunește în volum, sub titlul *Memoriale* (București, Cultura Națională, 1923), o serie de texte redactate și publicate („retipărire”, le numește autorul pe fiecare), în cea mai mare parte, în intervalul deceniului precedent. Aceste texte îl consacără, în mod indubitabil, ca pe unul dintre cei mai originali și remarcabili prozatori români ai vârstei moderne plenare, aceea interbelică, a culturii noastre literare.

Volumul intitulat *Memoriale* – de la a cărui apariție s-a împlinit deja, anul trecut, un veac rotund – ocupă un loc aparte în opera savantului român, arheolog și istoric prin excelență. El atestă, într-o manieră și într-o măsură diferite în raport cu opera științifică redactată în paralel, o viziune profund originală asupra sensului vieții și a mersului societății umane de-a lungul istoriei, pe de o parte. Pe de alta, *Memoriale* fac dovada unor calități literare absolut remarcabile, care îl plasează pe autor în galeria scriitorilor autentici, chiar și în lipsa unei opere de ficțiune propriu-zisă. În acest fel, Vasile Pârvan intră în și face să continue seria marilor personalități ale culturii române care pot fi considerate, în modul cel mai cert și legitim, în același timp profesori și cercetători de talie savantă, națională și internațională, precum și, totodată,

*Conferință susținută în cadrul ciclului de conferințe „Ora de știință” (28 noiembrie 2023, Aula Academiei Române)

**Profesor dr. habil. em. Universitatea București

scriitori. O serie prestigioasă, care începe cu principiile Dimitrie Cantemir (singurul care nu a fost profesor la vreo universitate), continuă cu Bogdan Petriceicu Hasdeu, cu Alexandru Odobescu, cu Nicolae Iorga (profesorul lui Pârvan) și ajunge la G. Călinescu (de data aceasta, fost discipol al lui Pârvan) și Mircea Eliade – pentru a menționa aici numele doar al câtorva dintre iluștrii predecesori și contemporani ai autorului *Memorialelor*.

Întregul volum constituie un document istoric și, în același timp, o mărturie de credință. Stilul în care fiecare dintre cele șase capitole – ca tot atâtea rememorări discursive – a fost redactat dezvăluie gânduri și idei de o frumusețe pe cât de gravă, pe atât de entuziastă, risipite pe o gamă afectivă foarte variată, care merge de la emoția stăpânită, perceptibilă în discursul de recepție în Academia Română (capitolul *In memoriam Constantini Erbiceanu*) și ajunge până la formele melodice și solemne ale „cântului de jale” și ale „cântului de biruință” în amintirea camarazilor căzuți în luptele din Primul Război Mondial (capitolul *Rosalia*) sau până la melopeea închinată comemorării celor 18 veacuri scurse de la moartea lui Traianus (capitolul *Parentalia*). De-a lungul întregului volum respiră, la fel de intens, o veritabilă puritate a memoriei. Trecutul trăiește, grație tocmai a ceea ce putem numi *poezia memoriei*, în cel mai viu prezent.

De aici necesitatea unui stil aparte, capabil să se adreseze unei largi palete de cititori, în egală măsură simpli iubitori de literatură și istorie și specialiști de înaltă clasă. Ca exercițiu stilistic, *Memoriale* rămân, indiscutabil, o sinteză vastă și densă, care atinge extremele. Pe de o parte, limba autentică și tradițională a țăranilor simpli, vorbirea aflată la îndemâna tuturor, în aceeași manieră în care limbajul îmbătrânit al cronicarilor moldoveni și munteni, dar și textele religioase medievale și premoderne au fixat-o pentru prima oară în cadrele riguroase ale limbii literare. Pe de altă parte, dimpotrivă, se poate remarca tentația (aproape reflexă la un savant) a utilizării unui registru stilistic specializat, fie strict tehnic, neologic prin excelență (aparținând, în mod esențial și firesc, unor științe precum istoria și arheologia), fie oratoric și simultan poetic, de sorginte eminentemente lirică, mai exact lirismul unei prozei decantate, forjate de emoții vii și spontane.

Între aceste două extreme se plasează *fundalul*

stilistic de sursă clasică, mai exact antică. El este recuperat la nivelul terminologiei și al citatelor vechi grecești și latinești, dar, concomitent, se integrează în esența însăși a enunțării adevărului existenței, ca mod ideal de expresie (*modus dicendi*). Cercetarea noastră urmărește cu precădere acest aspect, ceea ce am numit fundalul stilistic. Ne propunem să demonstrăm că expresia utilizată de Pârvan în *Memoriale* – una de inspirație fundamental clasică, greco-latină, consecință firească a formației clasiciste a autorului și a contactului său profesional și științific permanent cu Antichitatea clasică – nu realizează altceva decât să confere o formă specifică identificabilă (prin intermediul unor matrici stilistice complexe) cu diferitele modalități de a gândi, de a percepe și de a trăi (*modi cogitandi, sentiendi, uiuendi*) Antichitatea clasică, aceasta din urmă văzută ca o alternativă la contradicțiile și crizele prezentului. Sau, în chiar termenii lui Vasile Pârvan: „Știința pe care am studiat-o și iubit-o cu pasiune mi-a făurit o concepție gravă, aș putea spune tragică, despre viață.”⁵

Prin urmare, analiza de față va identifica o serie de elemente stilistice și compoziționale preluate de scriitor din arsenalul teoriei și practicii poetice antice clasice, grecești și latine, al căror cunoscător eminent s-a dovedit a fi, în epocă, inclusiv ca profesor la Universitatea din București, filologul clasic Pârvan. Astfel de elemente, întemeiate pe și exploatând cu virtuozitate tehnica efectului sinestezic, conferă scrisului lui Vasile Pârvan, cu ecouri și în opera sa științifică, atributele unei literarități/poeticități autentice, rafinate și complexe în același timp.

În concluzie, autorul *Memorialelor* propune, încă o dată în cuprinsul culturii literare române moderne – după poezia lui Bogdan Petriceicu Hasdeu și proza erudit-eseistică a lui Alexandru Odobescu –, exemplul unei scriituri complexe. O scriitură care reunește, într-o sinteză originală și unică în epocă, tipare clasice și turnuri moderne, ansamblul textului analizat atrăgând și stimulând lectura prin ineditul expresivității lui.

Premise critice

Cu mai multe decenii în urmă – mai exact, în anul 1967, când apărea cea de-a patra ediție, „revăzută și adnotată”, a cărții, postum publicată în variantă românească, intitulată *Dacia*. 133

Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene, regretatul profesor Radu Vulpe, discipolul direct cel mai valoros și apropiat al lui Vasile Pârvan, observa⁶ că se impune a face o disociere necesară între opera științifică a magistrului, impregnată de un novator spirit de „creație științifică”, pe de o parte, și, pe de alta, opera sa „cu preocupări filozofice și sociologice” (*ibid.*), de care, considera discipolul lui Pârvan, se poate – la rigoare, adăugăm noi – „dispensa un specialist” (*ibid.*).

Peste câțiva ani, în 1974, cu ocazia publicării celei de-a doua ediții a monografiei pârvaniene dedicate *Începuturilor vieții romane la gurile Dunării*⁷, reputatul discipol și continuator direct al școlii românești de istorie veche și arheologie întemeiate de Vasile Pârvan își nuanța poziția și sublinia unicitatea stilului acestuia, „farmecul” său absolut original, care îl face „unic în literatura noastră științifică”⁸. Radu Vulpe scotea în evidență caracteristicile acestui stil științific unitar la nivelul întregii opere, remarcând și în „scrisul savant” trăsăturile „producției artistice”, mai exact, cum formulează discipolul-editor, „însușirile [...] unei încântătoare opere literare”⁹, și anume: „eleganță”, „vioiciune”, „cursivitate”, „expresivă elocvență” (*ibid.*) – între altele, adăugăm noi.

Aceste esențiale calități ale scrisului pârvanian, care par a dubla, în cazul de față, aproape exemplar, calitatea de om de știință cu aceea de scriitor, în realitate sunt intrinseci registrului scriptural al întregii opere a autorului, și nu doar unui sector al acesteia sau anumitor lucrări. Cel care observa, după știința noastră primul în ordine critico-exegetică, varietatea și amplitudinea acestui registru scriptural-stilistic, evidențiind unitatea pe ansamblul operei și nu separarea schematică, am spune schizoidă, între sectorul așa-zis „științific” și cel așa-zis „eseistico-literar”, a fost un alt distins continuator al școlii inițiate de Pârvan, profesorul și academicianul Emil Condurachi.¹⁰ Succintele sale observații, formulate în biobibliografia închinată de Academia Română fostului ei vicepreședinte și secretar general, sunt perfect valabile și astăzi. Amprenta stilistică atât de particulară a *Geticeii* (1926) – *opus maximum* pârvanian – nu se poate înțelege și percepe fără raportare la celelalte două opere, imediat precedente, în egală măsură autentic științifice, precum *Memoriale* (1923) și *Idei și*

forme istorice. Patru lecții inaugurale (1920). În toate acestea – completăm noi aserțiunea lui Emil Condurachi – există „pagini demne de a figura în orice antologie”.¹¹ Cu precădere *Memoriale* „impresionează ca o melopee” (*ibid.*), pe o gamă care, așa cum am arătat și noi de la început, urcă, pe rând, în „frumusețe[a] /.../ gravă și avântată” a „gândurilor”, „de la căldura reținută din discursul său de recepție la Academia Română – *In memoriam Constantini Erbiceanu* – la formele melodice și solemne din «cântecul de jale» și din «cântecul de biruință» în amintirea camarazilor căzuți în război – *Rosalia* – sau din «Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte» – *Parentalia*”.¹² Cât despre *Getica*, întreaga exegeză, inclusiv aceea de specialitate¹³, nu doar cea situată în afara ei (exegeza propriu-zis critico-literară), a remarcat – prin intermediul comentariilor editorului Radu Florescu – „limpezimea cristalină” a „stilului lui Pârvan”, elementul de comunicare esențial care face „accesibile concepte, judecăți și raționamente de un înalt nivel – [nu] numai științific, ci uneori chiar filosofic, în măsura în care afectează fundamente metodologice ale gândirii istorice /.../”.¹⁴

Pentru a rezuma și a trece la corpul principal al analizei noastre, vom sublinia și susține că, dincolo de izolatele poziții negative pe care s-au situat, exclusiv în posteritatea critică imediată a epocii lui Pârvan, unii comentatori, nespecialiști, ai operei acestuia¹⁵, receptarea obiectivă a prezenței savantului în știința istorică și, de aici, în cultura română, a autorului de care ne ocupăm, a văzut și trebuie permanent să vadă relația de **întrepătrundere și perfectă reciprocitate** între demersul riguros al demonstrației logico-științifice și amplitudinea viziunii imagistice care dă formă substanței conceptuale. Sau, cum admirabil nota Vasile Vetișanu în monografia dedicată „idealului uman și valorilor vieții” la Pârvan, „Rigorile demonstrației logice sînt completate de potențele imaginii creatoare. /.../ Ideea și imaginea nu mai cunosc obstacole. Ele conlucrează, se întrepătrund, comunică pentru a ne reda geneza întregului gînd.”¹⁶

Altfel spus, dinapoia savantului, istoric și arheolog în mod esențial, privește peste umăr scriitorul Pârvan. Iar acesta din urmă nu-l lasă niciodată să-l părăsească pe el, scriitorul, nicio clipă măcar, savantul erudit.

Note

¹ *Apud* Zub, 1974: 31 (întregul capitol, pp. 28–42, poartă titlul *Un tânăr extraordinar*).

² Informații și comentarii suplimentare *apud* Zub, 1974: 181–182.

³ *Cf.* Zub, 1974: 201; *id.*, 1975: LIX–LXII; *id.*, 1983: 147–148 („Pentru toți, Pârvan era Magistrul, pe a cărui bunăvoință se puteau sprijini. Autoritatea lui în rândul tinerimii universitare, spune N. Iorga, era «aproape mistică», și nu e de mirare că numeroși tineri s-au strâns în jurul său, devotându-se aceluiasi ideal.”)

⁴ „Erudit și poet în același timp, personalitatea lui plutea între apartenența la mai mult decât pământului, cerurilor depărtate, situată într-o zodie prin care trec siluetele umbrite ale ideilor în reverie și familiarizată cu ele ca un copil care visează gingaș.” (Arghezi, 1958: 230–231, *apud* Zub, 1974: 352).

⁵ *AAR*, 35/1912–1913: 157–158, alocuțiunea reprezentând răspunsul lui Pârvan dat conducerii Academiei Române, care îl anunțase cu privire la alegerea sa ca membru titular (18, respectiv 20 mai 1913). Reproducem întregul context anterior: „M-am deprins a vedea doar două lucruri demne de străduințele și de iubirea noastră: cultul pios al amintirii lăsate în resturi și ruine [...] și cultul entuziast al geniului omenesc, continuu învins și continuu din nou biruitor.” (*ibid.*)

⁶ La p. 17 a *Notei biografice* introductive; *cf.* Pârvan, 1967: 9–30.

⁷ Pârvan, 1974: 5–29; aici, p. 21.

⁸ Considerații cu totul pertinente și argumentate dezvoltă Radu Vulpe, pe această temă și mai ales în legătură cu monografia editată, cu precădere la pp. 6–8 ale ediției citate în nota imediat precedentă.

⁹ Pârvan, 1974: 8.

¹⁰ Condurachi, 1957.

¹¹ Condurachi, 1957: 23.

¹² *Id.*, *ibid.*

¹³ A se vedea o sinteză a acestor opinii *apud* Florescu, 1982: 590–591.

¹⁴ *Id.*, *ibid.*: „Fără îndoială, stilul lui Pârvan se resimte de tradiția romantică precum și de cultura sa clasică [...]” (Florescu, 1982: 590); „[...] *Getica* rămâne o carte clasică de gândire istorică [...]” (*id.*, *ibid.*: 591).

¹⁵ În special Eugen Lovinescu, Mihai Ralea, Paul Zăroian și Pompiliu Constantinescu, parțial și restrâns Tudor Vianu; pentru detalii, *cf.* Catargiu, 1982: 24–27. A se vedea și Vetișanu, 1983: 152; Zub, 1981: 46 (inclusiv n. 180, unde autorul citează articolul lui Dima: 1974).

¹⁶ *Id.*, *ibid.*: 5–6. Despre stil, ca expresie a unității creatoare a operei lui Vasile Pârvan, despre calitatea lui de “creator de stil în cultura românească” din secolul al XX-lea (alături de Blaga ș.a.), ca și despre valențele, fecunde în plan creativ, ale energetismului conceptual-imagistic atât de specific operei pârvaniene în ansamblul ei – „Stilul lui Pârvan aparține marilor inspirați.”, nota același Vetișanu, 1983: 152 –, exegetul

citat a oferit o analiză complexă în ultima parte a studiului său, intitulată *Pârvan: creator de stil și de cuvânt românesc* (cap. IV, pp. 128–157). La rândul său, Zub, 1981: 45 remarcă în mod judicios: “Chiar și într-un studiu arheologic-epigrafic, ca acela despre *Histria*, virtuțile scriitoricești ale istoricului sînt evidente /.../. Artistul egala în Pârvan pe savant, dînd scrisului său în același timp sobrietate și strălucire, scrupul și avînt.” (fapt subliniat, arată Zub, *ibid.*, n. 176, și de savanți străini, precum Jérôme Carcopino).

Referințe bibliografice

Zub, 1974: Alexandru Zub, *Vasile Pârvan. Efigia cărturarului*. Iași, Editura Junimea

Zub, 1975: Alexandru Zub, *Vasile Pârvan, 1882–1927. Biobibliografie*. București, Editura Științifică și Enciclopedică-Editura Militară

Zub, 1983: Alexandru Zub, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*. București, Editura Sport-Turism

Arghezi, 1958: Tudor Arghezi, *Lume veche, lume nouă*. București

AAR – Analele Academiei Române

Pârvan, 1967: Vasile Pârvan, *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*. Ediția a patra, revăzută și adnotată. Traducere după manuscrisul original francez înedit de Radu Vulpe. București, Editura Științifică

Pârvan, 1974: Vasile Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*. Ediția a II-a, îngrijită și adnotată de Radu Vulpe. București, Editura Științifică

Condurachi, 1957: Emil Condurachi, *Vasile Pârvan (1882–1927)*, în colecția *Biblioteca Academiei Republicii Populare Române. Seria de biobibliografii*. 10. Studiu introductiv de acad. prof. Emil Condurachi. Editura Academiei Populare Române

Florescu, 1982: Radu Florescu, *Postfață*, în volumul *Vasile Pârvan, Getica. O protoistorie a Daciei*. Ediție îngrijită, note, comentarii și postfață de Radu Florescu. București, Editura Meridiane, pp. 587–604

Catargiu, 1982: Virgil Emilian Catargiu, *Vasile Pârvan, filosof al istoriei*. Iași, Editura Junimea, col. *Humanitas* – 25

Vetișanu, 1983: Vasile Vetișanu, *Vasile Pârvan, idealul uman și valorile vieții*. București, Editura Albatros, col. *Contemporanul nostru*

Zub, 1981: Alexandru Zub, *Introducere. Vasile Pârvan și epoca sa*, în volumul *Vasile Pârvan, Scrieri*. Text stabilit, studiu introductiv și note de Alexandru Zub. București, Editura Științifică și Enciclopedică, pp. 11–46

Dima, 1974: Al. Dima, *Preocupări literare ale liceanului Pârvan*, „Manuscriptum”, V (1974), 3, pp. 130–135